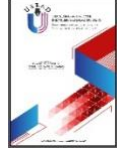

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 7, Issue 7, Aralık 2021, December 2021
e issn: 2687-2641

İBNÜ'L-ADÎM VE BUGYETÜ'T-TALEB FÎ TARIHI HALEB-I IBN AL-ADIM AND BUGHYAT AT-TALAB FI TARIKH HALAB-I

Hayri ALKAN

Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD,
Karabük/Türkiye.

PhD Candidate, Karabük University Institute of Social Sciences Main Discipline of
History,
Karabük/Turkey.

asilhayri6527@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3035-8367

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.959653

Makale Türü / Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 29.06.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17.12.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.12.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Alkan, H. (2021). İbnü'l-Adîm ve Bugyetü't-Taleb Fî Tarihi Haleb-I. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(7), 1802-1820.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Eyyûbî döneminin önemli âlim, şair ve devlet adamlarından biri olan İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı eser ile tanınmaktadır. Ortaçağ Tarihi ana kaynakları arasında gösterilen *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı eserin verdiği bilgiler bu dönem şehirleri ve olayları için güvenilir bilgiler içermektedir. Hatta yazar, eserde verdiği bilgilerin güvenilirliğini arttırmak için birçok yazılı ve sözlü râvi kullanmıştır. İslâm coğrafyacılarının eserleri arasında gösterilen *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı eser, klasik coğrafya eserlerine benzemese de Irak ekolü tarzında yazıldığı söylenebilir. İbnü'l-Adîm'in hem Bağdatlı olması hem de Irak coğrafya ekolüne bağlı olması eserin Halep merkezli oluşmasına neden olan en önemli noktadır. Bu özelliğinden dolayı eserde Halep ve coğrafyasının tarihsel panoramasını aydınlatan değerli bilgiler yer almaktadır. Eserin ana noktasını Halep ve çevresinde yer alan şehirlerin coğrafi durumları oluşturmuştur. Ancak bu bilgiler coğrafi bilgilerle sınırlı değildir. Eserin içerik taraması sonucunda tarih, ekonomi, din ve kültür gibi daha birçok bilgilerin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Bu değerli bilgiler sayesinde eser sadece günümüz tarihçileri için değil, aynı zamanda Ortaçağ Tarihi'ni anlamamızı kolaylaştırması noktasında da büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, Coğrafya, Tarih, Ekonomi, Din, Kültür

Abstract: Ibn al-Adim who is one of the important scholars, poets and statesmen in the period of Ayyubids is known for his work named *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab*. The information given in the work named *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab*, which is among the main sources of Medieval History, involves trustworthy information for the cities and events of this period. Moreover, the author used many written and rumors to increase the trustworthiness of the information he gave in the work. Even though the work named *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab*, which is among the works of Islamic geographers, does not resemble classical geography works, it can be said that it was written in the style of the Iraqi Ecole. The fact that Ibn al-Adim is both from Baghdad and also he is loyal to the Iraqi Geography Ecole is the most important point that causes the work to be centered on Aleppo. Because of this feature, the work involves valuable information enlightening the historical panorama of Aleppo and its geography. Geographical conditions of the cities located in and around Aleppo constitute the main point of the work. Yet, this information is not limited with geographical information. The presence of many more information such as historical, economic, religious and cultural was detected as a result of the content scan of the work. By the means of these precious information, the work is of great importance not only for today's historians, but also to make it easier for us to understand the Medieval History.

Key Words: Ibn al-Adim, *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab*, Geography, Historical, Economy, Religious, Culture

GİRİŞ

Şehir tarihçiliğini modern ve klasik diye ikiye ayırabiliriz. Modern şehir tarihçiliği; şehir merkezlidir. Yani siyasi, askerî, iktisadi, dinî ve ilmî alanda olduğu kadar yollar, köprüler, kaleler, saraylar ve kuyular gibi daha bir çok zenginlikleri içerisinde barındırmaktadır. Klasik şehir tarihçiliği ise insan merkezlidir. Yani modern şehir tarihçiliğinin yanı sıra o şehirde yaşayan ilim-irfân sahibi, yetenekli ve meşhur şahısların biyografilerinden malumatlar vermektedir. Bu tarzda yazılan en meşhur eserler Hatib el-Bağdâdi'nin *Tarihu Bağdâd*, İbn Asâkir'in *Tarihu Medinetü'l-Dımaşk*, İbnü'l-Adîm'in *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*'idir.

İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eseri ile klasik şehir tarihçiliğinin öncülerinden olmuştur. Müellif eseri kaleme alırken Hatib el-Bağdâdi'nin *Tarihu Bağdâd*, İbn Asâkir'in *Tarihu Medinetü'l-Dımaşk* adlı eserlerini örnek almıştır. Eser toplam on cilttir. Birinci cildi hariç diğer ciltler biyografi tarzında yazılan önemli bir kaynaktır. Birinci cilt sadece Halep tarihinin en güvenilir ana kaynağı olmamış aynı zamanda İslâm dünyasındaki tarihi coğrafya alanında da önemli bir kaynak olarak yerini almıştır. İbnü'l-Adîm'in hem Bağdatlı olması hem de Irak coğrafya ekolüne bağlı olması eserin Halep merkezli oluşmasına neden olan en önemli etkidir.

Sayfa | 1804

Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb adlı eserin birinci cildi klasik coğrafya eserlerine benzemese de mahallî tarih yazıcılığın ve Irak coğrafya ekolüne bağlı olarak yazılan bir eserdir. Eserde siyasi, askerî, iktisadî ve sosyal yönü olan şahsiyetlerin yer almasının yanında dinî, kültürel yönü olan ilim ve irfan sahibi devrin önde gelen kişileri de yer almıştır. Bu kıymetli bilgiler Halep'in tarihi, coğrafyası ve bölgede yaşayan meşhur şahısların tanınmasını sağlayan önemli bir kaynak olmuştur. Değişik, ilginç ve özgün bilgiler içeren bu eser iki yönlü incelenebilir. İlki yazarın bizzat şahit olduğu bilgileri vermesi yönü ile ana kaynak, ikincisi yazarın bilgileri râviler aracılığı ile vermesi yönü ile ikinci el kaynak olarak nitelendirilebilir.

1. İbnü'l-Adîm'in Hayatı ve Şahsiyeti (1192-1262)

Asıl adı, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hîbetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (H. 588-660/M. 1192-1262) olan İbnü'l-Adîm, dönemin en meşhur tarihçilerinden ve güzide edebiyatçılarındandır. Irak kökenli Sünnî bir aileden gelen İbnü'l-Adîm, Ukaylî kabilesine ait olan Cerâdeoğulları'nın soyundan gelmektedir (Mallet, 2014: 109). IX. yüzyılda Basra'da ortaya çıkan veba hastalığından dolayı Halep'e göç eden ataları İbnü'l-Adîm lakabıyla tanınmaktadır (Brockelmann, 1937: 568). Dedesi Ebû'l-Fazl yani Hibetullâh b. Ahmed b. Yahya b. Ebû Cerâde, babası Ebû'l-

Hasan Ahmed'dir. Bilinen iki amcası vardı. Bunlar: Ebû Gânim Muhammed ve Ebû'l-Meâli Abdüssamed b. Hibetullâh b. Ebû Cerâde'dir. (Sevim, 1982: XXXVII)

5 Aralık 1192 tarihinde Halep şehrinde dünyaya gelmiştir. Edebiyat, şiir ve fıkıh alanında ün yapmış şahsiyetlerle dolu bir evde doğmuştur. Bu ev sakinleri hakkında Yâkût el-Hamevî şu ifadelerle yer vermiştir: "*Ebû Cerâde'nin evi Halep'te meşhur evlerden biridir. Büyüklerden miras olarak aldıkları fazileti devam ettirmişlerdi* (Sevim, 1999: 478)".

Yâkût el-Hamevî, İbnü'l-Adîm'e bu ismin verilmesinin nedenini şu şekilde açıklamıştır: Ona "*Adîmoğulları ile neden adlandırıldınız?*" diye sordum. O da "*Adîm, bir muhaddisin adıdır ve atalarım bu isimle tanınır.*" dedi. İlim, eğitim ve kütüphaneler açısından merkezî noktada bulunan (Hassan, 1951: 27) Halep, İbnü'l-Adîm'in ilim hayatının şekillenmesinde büyük önem arz etmektedir. Özellikle Halep'te iken Muvaffakuddin Yaiş b. Ali (Sevim, 1982: XL), İftihârüddin Abdulmuttâlib el-Hâşimî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed, Halep kadısı Bahâüddin Yusuf b. Râfî' b. Şeddâd, Abdurrahman b. Ulvân, Sâbit b. Şeref, İbn Rûzbeh gibi şahsiyetlerden ders almıştır. 15 yaşında iken 1206-1207 ve 1211-1212 yıllarında iki defa babası Ebû'l-Hasan Ahmed ile birlikte ilim öğrenmek için Kudüs'e ve Dimâşk'a gitmiştir (Hamevî, ty., 41). Burada Ebû'l-Yümn Zeyd b. el-Hasan b. Zeyd el-Kindî, Reşîd el-Attâr, Kadı b. el-Horasânî İbnü'l-Bennâ, İmâd İbrahim b. Abdülvahid, İbnü'l-Münâ ve Hüseyin b. Sâsri, Bağdat'ta ise Abdülaziz b. Mahmud gibi önemli şahsiyetlerinden ders almıştır. Ayrıca ilim öğrenmek için kendi başına Irak ve Hicaz'a gitmiştir.

İbnü'l-Adîm iki kez evlenmiştir. İlk evliliği çok kısa sürmüştür. İkinci evliliğini 1214-15 yılında Halep'te Şâfiî şeyhi el-Acemî'n kızı ile yapmıştır (Mallet, 2014: 110). Bu evlilikten üç erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar: Abdurrahman, Ahmed'dir, üçüncü kişinin adı ise bilinmiyor. Ayrıca Şuhde adında bir kız çocuğu da vardı (Sevim, 1982: 15). İbnü'l-Adîm, son 30 yılda hadis alanında yaptığı çalışmalarını başta kızı Şuhde olmak üzere birkaç öğrenciye aktarmıştır (Mallet, 2014: 111).

İbnü'l-Adîm âlim, şair ve devlet adamı gibi özelliklere sahiptir. 28/29 yaşına geldiğinde Nureddîn Mahmud Zengî'nin kölesi ve Halep kalesi kumandanı Hint asıllı Cemalüddin Şâdbaht el-Hâdimî tarafından inşa edilen Şâdbaht medresesi (Sevim, 1982: 253) ve Hallâviyye diye bilinen el-Hanefiyye (İbnü'l-Adîm, 1988: 457) medreselerinde müderris olarak görev yapmıştır. Hallâviyye medresesinde bulunduğu sırada Mevleviyye tarikatının kurucusu olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (Öngören, 2004: 442) ders vermiştir. Hatta İbn Musdî, Cemalüddin Muhammed b. Yusuf el-

Endülüsî, Şerefüddin Abdülmün'im ed-Dimyatî gibi bilim adamlarına da ders verdiği bilinmektedir (Sevim, 1982: III).

İbnü'l-Adîm devlet görevine Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir (1172-1216) zamanında başlamıştır (Kütübî, 1973: 126). Müderrislik sonrası Halep kadılığına atanmıştır. Ardından Gıyasüddin el-Melikü'l-Aziz Muhammed (1216-1236) döneminde vezirlik görevine getirilmiştir (Sevim, 1982: III). Hatta mücâvir ülkelere Anadolu Selçuklu Devleti, el-Cezîre, Küçük Âsya, Bağdad halifeleri ve Kahire sultanlarına elçi olarak gönderilmiştir (Şeşen, 1998: 146). Moğol hükümdarı Hülâgû, ordusu ile birlikte Halep şehrini istila edinceye kadar siyasi ve ilmî hayatını burada devam ettirmiş, şehir istila edilince Eyyûbîler'in Halep ve Dımâşk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf tarafından yardım için Mısır'a gönderilmiştir (Üçok, 1979: 199). Ancak işgalden sonra ailesiyle birlikte önce Dımâşk'a yerleşmişken, Moğol ordularının buraya hareket etmesi üzerine Eyyûbîler'in Halep ve Dımâşk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf'un elçisi olarak Kahire'ye geçmiştir. Kahire'de kendi alanında çok geniş çalışmalar yapmış ve Aynicâlût Savaşı'na (3 Eylül 1260) kadar burada kalmıştır. İbnü'l-Adîm, Moğolların Şam'ı terk etmesi ile Halep'e geri dönmüştür. Halep'in Moğollar tarafından harabeye çevrilmesi üzerineyse tekrar Kahire'ye geçmiştir. Hem başarılı bir devlet adamı hem de meşhur bir âlim olan İbnü'l-Adîm aynı yılın 20 Cemâziyelevvel'inde (12 Nisan 1262) Kahire'de vefat ederek Mukattam dağındaki (Kramer, 1979: 568) Karâfe mezarlığına (İbnü'l-Adîm, 1988: 35) defnedilmiştir (Makrîzî, 1934-1973: 476). İbnü'l-Adîm âlimler ve şairler arasında önemli bir yer edindiği için büyük bir saygı ile anılmıştır. Nitekim İbn Şâkir el-Kütübî, onun hakkında şöyle bir ifadeye yer vermiştir: "*İbnü'l-Adîm muhaddis, hafız, tarihçi, fâkîh, belîğ, yazar ve tecvidi çok iyi bilen birisidir. İnsanlara bunları öğretti ve bu konuda onlara dersler verdi. Bunun yanı sıra kitap tasnif etti ve hükümdarlar arasında elçilik yaptı*" (İbnü'l-Adîm, 1988: 35).

2. Eserleri

İbnü'l-Adîm'in bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı yazılmış ve kendisine nispet edilmiş, bir kısmı da basılıp tahkik edilmiş birçok eserleri mevcuttur. Daha ziyade Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* ve *Zübdetü Haleb fi Tarihi Haleb* eserleri ile tanınmıştır (Guo, 1998: 65). Lakin eser Timur saldırısı ile dağılmıştır. İbn Şihne ise bu eserin sadece bir cildini görebilmiştir. *Zübdetü Haleb fi Tarihi Haleb* adlı eser *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı eserin özeti şeklindedir. Ancak müellifin ömrü *Zübdetü Haleb fi Tarihi Haleb*'in temize çekilmesine yetmemiştir (Günaltay, 1991: 165).

İbnü'l-Adîm'in Kaybolan Eserleri:

1. *Tebridû'l-Ekbâd fî Sabri A'la Fakdî'l-Evlâd*
2. *el-İş'âr Bima Li'l-Mülûk Mine'n-Nevâdir ve'l-Eş'âr,*
3. *Dav'î's-Sabâh fi'l-Hassi A'le's-Semâh:* Eyyûbîler'in el-Cezîre ve Dımâşk kolu hükümdarı olan el-Melikü'l-Eşref adına telif edilmiştir.
4. *Kitâb fi'l-Hât ve Ulûmihî ve Vasfi Âdâbihî ve Aklâmihî ve Turûsihî,*
5. *Tezkiretü İbnü'l-Adîm* (Sevim, 1982: 197)¹,
6. *el-Ahbâru'l-Müstefâde fî Zikr Ben-i Ebû Cerâde.*

İbnü'l-Adîm'in Basılı Eserleri:

1. *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb:* Abûzer Ahmed b. İbrahim Halebî'nin *Künuzu'z-Zeheb fî Tarihi Haleb* Muhammed b. İbrahim b. Yusuf el-Hanbelî'nin *Dürrü'l-Habeb fî Tarihi A'yânı Haleb* (Günaltay, 1991: 165), İbn Hatîb'in *ed-Dürrü'l-muntehab fî (tekmileti) Târîhi Haleb*, Sıbt İbnü'l-Acemî'nin *Künûzü'z-Zeheb* ve İbnü's-Şihne'nin *Nüzhetü'n-nevâzır fî Ravzi'l-menâzır* adlı eserler *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eserin zeyli şeklindedir (Çelebi, 2007: 249).

2. *Zübdetü Haleb fî Tarihi Haleb:* İbnü'l-Hanbelî'nin *ez-Zebed ve'ğ-đarab fî târîhi Haleb* adlı eseri *Zübdetü Halep fî Tarihi Halep* adlı eserin zeyli şeklindedir. Sayfa | 1807

3. *el-Vuslat İla'l-Habîb fî Vâsfi't-Tayyibât ve't-Tîb,*
4. *ed-Derarî fi Zikrî'z-Zerari,*
5. *el-İnsaf ve't-Taharrî fî Def'î'z-Zülmi ve't-Tecerrî en Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî.*

3. Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb

İbnü'l-Adîm'in en bilinen eseri *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* olup hem şehir tarihi hem de tarihi coğrafya alanında verilen eserler arasında gösterilmektedir. Eser içeriğinin çeşitliliği ve verilen bilgilerin geniş bir alana hitap etmesi sebebiyle Ortaçağ tarihi ve tarihçiliğine ışık tutmaktadır.

İbnü'l-Adîm'in en önemli eserlerinden biri olan *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* 40 cilttir. Eser üzerinde başta Ali Sevim (Sevim, 1976: 24), Barbier de Meynard (Meynard, 1884: 691), Hartwig Derenbourg (Derenbourg, 1889: 569), Jean Sauvaget (Sauvaget, 1933: 393) ve Bernard Lewis (Lewis, 1953: 325) olmak üzere birçok araştırmacı çalışma

¹ Ali Sevim, bu eserin bir nüshasının Sâmi Dehhan tarafından ortaya çıkarıldığını nakleder.

yapmıştır. Eserin Selçuklu Devleti'ni ele alan bölümü Ali Sevim tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Sevim, 2014: 59). Ayrıca Ali Sevim'in, İbnü'l-Adîm'in *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb Adlı Eserin Yayınları Hakkında* isimli bir de makalesi bulunmaktadır (Sevim, 1996: 74). Fuat Sezgin'in İstanbul kütüphanelerinde bulunan 10 ciltlik çalışması da günümüze kazandırılan önemli bir eser olarak yer almaktadır. Ayrıca bu eserin neşri ilk olarak 1951 yılında Sami ed-Dehhân tarafından, ikincisi ise 1997 yılında Süheyl Zekkâr tarafından tahkik edilerek son cildi indeks olmak üzere 12 cilt ve 5368 sayfa halinde gerçekleşmiştir (Sevim, 1999: 478). Müellif *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*'in çok uzun olmasından dolayı ve eseri daha kullanışlı bir hale büründürmek için 1243'e kadar olan Halep tarihini *Zübdetü Haleb fî Tarihi Haleb* adı altında ele almıştır. *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*'in büyük hacimde olmasından ötürü, istek ve öneriler üzerine daha önceleri kısmen neşredilmiş olan eser 1951-1968 yılları arasında Sami ed-Dehhân tarafından üç cilt şeklinde yayımlanmıştır (Sevim, 2014: 3).

4. Müellifin Metod ve Kaynakları

Metodu: İbnü'l-Adîm'in kendine has bir üslubu vardır. Bu konu ile ilgili Mühellebi eserinde şu ifadeler yer verilmiştir: "*Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb adlı kitap kendine has bir sanatı olan güzel bir kitaptır. İçerisinde başka hiçbir eserde olmayan ülkelerin haberleri, fetihleri ve özellikleri bulunmaktadır.*" (Mühellebî, 2006: 7) İbnü'l-Adîm'in, eserinin birinci cildinde kullandığı metot şu şekilde özetlenebilir:

Sayfa | 1808

1. İbnü'l-Adîm'in eserinin birinci cildi bir şehir tarihi özelliği taşıdığı için her şehri kronolojik sıra ile vermeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Ancak bazen bu kronolojik sırayı dikkate almadan bilgi aktarımı yapmıştır.

1.1. Antakya şehrini anlatırken "*H. 613/1216 veya H. 614/1217 yılında (Frenkler) Antakya'yı fethederek el-Kusiyyan kilisesini ele geçirdiler.*" bilgisini verdikten sonra "*Muâviye b. Ebî Süfyân H. 42/662 yılında Ba'lebek, Humus ve Mısır'den denilen yerden Fârisî halkından bir topluluğu taşıyarak Antakya'ya yerleştirdi.*" bilgisini nakletmiştir.

2. Müellif eserde doğruluğuna güvendiği aynı bilgileri tekrarlamamak adına "... yazdığı hattın aynısını yazdı/yazmıştır." gibi ifadeler kullanmıştır. Eserin en önemli özelliklerinden biri de çeşitli kaynaklar kullanarak aynı olayı birkaç kez tekrarlamasıdır. Müellif bu özelliği ile olayların mukayesesini kolaylaştırmıştır.

2.1. Halep'in İbrâhîm'in (as.) hicret yeri olması ve mübarek kılındığının anlatıldığı bölümde bir olayın birkaç kez tekrarlanması: "*Fakîh ve âlim Fahrüddin Ebû Mansûr b. Asâkir eş-Şâfiî, (...), Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî dedi ki: 'Gök gürültüsü ve*

şimşekler İbrâhîm'in olduğu yerde görülür. Bu yüzden Arîş ile Fırat arasına düşüp dışarıda kuru tek bir yer kalmayınca kadar devam eder.'

2.2. *Ebû Mansûr Abdurrahman b. Muhammed, (...), Ka'b el-Ahbâr dedi ki: 'Arîş ile Fırat arasındaki gök gürültüsü ve şimşeklerin bitmesi yakındır. Bu yüzden gök gürültüsü ve şimşeklerin Şam'a göç etmesi yakındır.'*

2.3. *Ali b. el-Hasan, (...), Ka'b el-Ahbâr dedi ki: 'Gök gürültüsü ve şimşekler Şam'a göç eder. Halep, Arîş ile Fırat arasında olup dışarıda tek bir gök gürültüsü ve şimşek kalmayınca kadar devam eder.'*

2.4. *Ebu'l-Kâsım Mansûr b. Abdülmünim b. Abdullah b. Muhammed b. el-Fadl el-Ferâvî, (...), Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu nakleder: "Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindedir (Sahih-i Müslim, 8/149)."*

2.5. *Ubeydullah b. Ömer, (...), Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu nakleder: "Nil, Seyhan, Ceyhan ve Fırat cennetin nehirlerindedir."*

3. Müellif, şehir isimlerinin kullanımındaki hatayı asgari seviyeye indirmek için harflerin nasıl telaffuz edilmesi gerektiği ile ilgili de bilgiler vermiştir.

3.1. *el-Havta kelimesini "ح" harfi ile telaffuz etmiştir. Ancak günümüzde el-Havta "ه" harfiyle söylenmektedir.*

3.2. *Malatya: "Malatiyya kelimesinin 'ta' harfinin esreli ve 'ya' harfinin şeddeli olarak okunmasıyla telaffuz edildiği söylenmektedir."*

3.3. *Antakya: "Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed el-Bekrî'nin "Mu'cemü me'sta'cem" adlı kitabında der ki: 'İçerisinde Arap şairlerinin mekânlarla ilgili yazdığı şiirler bulunmaktadır. Antakya kelimesi 'ya' harfini şeddesiz okumakla telaffuz edilir.'"*

3.4. *Kinnesrîn: "Ahmed b. Abdullah b. Ulvân, (...), Ebû Nâs İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî dedi ki: 'Kinnesrîn Şam'da bir şehirdir. 'Kaf' harfini esre ve 'nun' harfini şeddeli kılmakla okunur. 'Nun' harfini üstün veya esreli okumak da caizdir.'"*

3.5. *Kinnesrîn: "Ebû Bekir b. el-Enbârî der ki: 'İrabında (amil/etken nedeniyle kelimedede oluşan değişiklik) iki vecih vardır: ez-Zeydûn kelimesi gibi 'vav' harfini ötreli kılmakla okunur, 'Kinnesrun' denilir. 'Ya' harfini esre veya üstün kılarak da 'Merertü bi Kinnesrîn' ve 'Dehaltü Kinnisrîn' şeklinde okunur. Diğer vecih ise her halükarda 'ya' harfi ile olup irabı 'nun' harfi üzerindedir.'"*

4. Eserin bir diğer özelliği de kullanılan cümlelerin neyi kastettiğini açıkça ortaya koyması ve bilginin doğruluğunu test ederek eleştirilerde bulunmasıdır.

4.1. "Halep halkı Kuveyk nehrinden su içerdi." ifadesini yanlış kullanmıştır. Bu ifadeyle ya şehrin nehre olan yakınlığını ya da sakaların romanlarda anlatıldığı gibi su taşımalarını kastetmiştir.

4.2. "İbnü'l-Mühezzeb ve el-Azîmî'nin bu olayların H. 467/1074 yılında meydana geldiği konusunda görüş birliğinde oldukları söylene de doğrusu öyle değildir. Bilakis H. 467/1074 yılında Süleyman b. Kutalmış Antakya'yı fethetmiştir. Sanırım İbnü'l-Mühezzeb'in kalemi yanlışlıkla H. 477/1084 diye yazmıştır. Böylece el-Azîmî de tarihte yanlışlık olduğunu nakletmiştir."

4.3. "Ebu'l-Hasan Ali b. Mürşid b. Ali b. Münkız'ın (1095-1150) el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinden naklettiği şifâhi bilgileri sürekli eleştirmiştir."

Kaynakları: İbnü'l-Adîm, verdiği bilgileri râvi destekli vermiştir. Tabi tek kaynak olarak râvileri kullanmamıştır. Eserde "tarihçiler şöyle dediler, eski tarihçilerin bazı kitaplarını okuduğumda şöyle der, bir başkası bu konu ile ilgili şöyle der, kitapta şöyle der, şurada nöbet bekleyen bir ihtiyar şöyle dedi, elime şunlar şunlardan bahseden bir risale geçmişti şöyle der, şurayı gören bir şahıs bana şöyle dedi, bazı insanlar şöyle derdi/dediler, şuranın halkı şöyle der, şuranın ileri gelenleri şöyle der, elime şu kitap geçti ve oradaki bilgileri şundan şundan nakletmişti, şairler şöyle dedi" gibi ifadeler kullanılmıştır. Eğer râvi bir haberi tek başına bildirmişse "der ki, dedi ki, dedim ki, denilir ki, adam bana dedi ki, filanca şöyle derdi" gibi ifadeler kullanmıştır. Daha sonra müellif yanlış bilgileri düzeltmek için "ben şöyle dedim, ben söyledim" gibi ifadelere yer vermiştir. Şu hususu özellikle ifade etmek yerinde olur ki, İbnü'l-Adîm'in bu şekilde ifadeler yer vermesi eserindeki bilgilerin sahilliğini korumaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb adlı eserin birinci cildinde çok fazla sözlü kaynak kullanıldığı için birkaçının ismi aşağıdaki gibi verilmiştir:

Ebû'l-Hasan Ahmed (İbnü'l-Adîm'in babası),

Ebû Gânim Muhammed b. Hibetullâh b. Ebî Cerâde (İbnü'l-Adîm'in amcası),

Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Hıdır (Kadıasker),

Bahâeddin Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Rafi' b. Temim (Kâdî'l-Kudat),

Ebû Yakûb Yûsuf b. Mahmud es-Sâvî es-Sûfî,

Ebu'l-Kâsım b. el-Horasânî (Kadı),

Ebû Mansûr Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hasan (Fakîh ve Dimaşk'lı Şeyh),

Ebû Muhammed el-Hasan b. İbrâhîm b. Haşşâb (Kadı),
Ebû Bekir Ahmed b. Abdurrahim b. el-Acemî,
Ebu'l-Yümn Zeyd b. Hasan el-Kindî,
Ebû Mansûr Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hasan eş-Şâfiî,
Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Taberzed
Ebû Huzeyfe İshâk b. Bişr.

Dönemin en güvenilir müellifleri arasında gösterilen İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtasar'ında*, Ebû Şâme el-Makdisî'nin Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye dair eseri *Kitâbü'r-Ravzateyn'de* ve Eyyûbîler ve Memlûkler dönemi tarihçisi olarak bilinen İbn Şeddâd'nın *el-A'lâku'l-Haîre* adlı eserinde kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Hıristiyan tarihçi İbnü's-Sukâî ve Eyyûbî dönemi tarihçisi olarak bilinen İbn Vâsıl gibi şahsiyetler de ondan faydalanmışlardır. Onun eseri çokça esere kaynak olmasının yanında birçok yazılı kaynağı da bünyesinde barındırmaktadır. Müellifin en önemli özelliklerinden biri de elde ettiği kaynağı detaylı bir şekilde incelemesidir. Bu inceleme ile bazı bilgilerin ya işitmeden ibaret olup olmadığını ya da müelliften işitmediğini eserinin bazı bölümlerinde anlatmıştır. Genellikle kullandığı kaynakları müellifi ile beraber zikretmiştir. Ancak bazen müellifin adını bazen de eserin adını vermiştir. Ayrıca verdiği kaynaklar arasında günümüze ulaşmayan birçok yazılı kaynak da bulunmaktadır. İbnü'l-Adîm'in bu tarih yöntemiyle kaybolan birçok yazılı kaynak hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Eserin birinci cildinde kullanılan yazılı kaynaklar şöyledir:

Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Tarih*, İbn Havkal'ın *Coğrafya* (İbn Havkal, 2017: 30)², Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî'nin kitabı, Hasan b. Ahmed el-Mühellebî el-Azîzi'nin *el-Memâlik ve'l-Mesâlik*, İbnü'l-Fakîh diye bilinen Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî'nin *Kitâbu'l-Büldân*, el-Hasan b. Ebi'l-Hasîb'in *el-Kârimihter fî İlmi Ahkâmi'n-Nücûm*, Ahmed b. et-Tayyib es-Serahsî'nin *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Tarsus Kadısı olan Ahmed b. Ebî Ahmed b. el-Kâs'ın *Delâilü'l-Kible*, Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*, Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Sûratu'l-Arz ve'l-Müdûn Vemâ Teştemilu Aleyh*, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc'ın *Sahih*, Ya'kûbî olarak bilinen Ahmed b. Ebî Yakûb b. Vâzih'in *Kitâbu'l-Büldân*, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali b. Abdullah el-Mes'ûdî'nin *Mürûcü'z-Zehab*, Ahmed b. Muhammed b. İshâk ez-Zeyyât'ın *el-Büldân ve Acâibü'l-Bilâd*, Kudâme b. Ca'fer'in *Kitâbu'l-Harâc*, Ma'arratu'n-Nu'mân Kadısı Ebû Amr Osman b.

² Bu eser *Sûretü'l-Arz'dir*.

Abdullah et-Tarsûsî'nin *Seyrû's-sugûr (Sınır Kentlerine Yolculuk)*, Ebû Amr el-Kâsım b. Ebî Dâvûd et-Tarsûsî'nin *Kasidetü'l-A'lâm el-Müzdevce*, Muhammed b. Ahmed b. Hasan'ın *Rûznâmeç (Rûznâmçe)*, Hüseyin b. Kûçeki'l-Absî el-Halebî'nin hattıyla Sinân b. Sâbit b. Kurre'nin telif ettiği *Siretü'l-Mu'tedid Billâh*, Ahmed b. et-Tayyib es-Serahsî'nin *Mesîrû'l-Mu'tedid*, Ebû İshâk İbrâhîm b. Hasan b. Ebi'l-Hasan'ın *Nüzhetü'n-Nüfûs ve Ünsü'l-Celîs*, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm Fârisî el-İstâhri'nin *Sifatü'l-Ekâlîm*, Muhammed b. Yûsuf b. el-Münîrâ'nın *Harfiyyetü İştikâk Esmâi'l-Büldân*, Muhammed b. Sehli'l-Ehvel'in *el-Harâç*, Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Ali el-Lahmî, er-Ruşâtî'nin *İktibâsü'l-Envâr ve İltimâsü'l-Ezhâr fî Ensâbi's-Sahâbeti ve Rûvâti'l-Âsâr*, Ebû Abdullah el-Hâkim'in *el-Müstedrek*, Saîd b. Bitrîk en-Nasrânî'nin *Tarih*, Garsünnî'me Muhammed b. Hilâl b. Muhassin'in kendi hattıyla yazdığı *Kitâbü'r-Rebî'*, Ebu'l-Hüseyin b. el-Münâdî'nin telif ettiği *el-Hâfız li-Ma'ârifî Harekâti's-Şemsi vel-Kameri ve'n-Nücûmi fi Âfâkihâ* (Sezgin, 2010: 207), Ebû İshâk İbrâhîm b. Hasan b. Ebî Hasan Zeyyât'ın *Nüzhetü'n-Nüfûs ve Ünsü'l-Celîs fî Zikri'l-Müdûn ve'l-Ekâlîm*, Ebû Abdullah Hamza b. el-Hasan el-İsfahânî'nin *Tevârihu'l-Ümem*, Muhammed b. el-Ezher'in *Tarih*, Nessâbe Muhammed b. Esad el-Cevvânî'nin *el-Cevherü'l-Meknûn*, İbrâhîm b. Muhammed et-Tâberî'nin *Tüzün*, Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin *el-Bahî' Fîmâ Telhanü Fîhi'l-Âmme*, Saîd b. Küseyyir b. Ufeyr'in *Tarih*, Yahyâ b. Maîn'in *et-Tarih*, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım ed-Dimâşkî'nin *Tarihu Dimâşk*, Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdullah b. Süleyman'ın *el-Fevâid*, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc'ın *es-Sahih*, Buhârî'nin *et-Tarih*, Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin *Mu'cemü Me'sta'cem min Esmâi'l-Bilâd*, eş-Şemşâtî'nin *ed-Dirâ*, Aristoteles'in *el-Kiyân*, Muhammed b. Ali el-Azîmî'nin *Tarih*, Ebu'l-Hasan Ali b. Mürşid b. Ali b. Münkız'ın *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Abdullah Nuaym b. Hammâd el-Mervezî'nin *Kitâbu'l-Melâhim ve'l-Fiten*, Nessâb diye bilinen Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Esedî'nin *Dîvânü'l-Arab ve Cevheretü'l-Edeb ve İzâhu'n-Neseb*, Ebû Abdullah b. Mukle'nin *Fütûhu's-Şam*, Ebû Osman Saîd b. Yahyâ b. Saîd'in *el-Megâzî*, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî'nin *Kitâbu'l-büldân*, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâlid el-Hâşimî'nin *Sıffin*, Hâlidî adıyla bilinen Ebû Bekir ve Ebû Osman'ın *el-Musul*, Hammâd b. Hibetullâh b. Hammâd el-Harrani'nin *Harran Tarihi*, Hâfız Ebû Nasr b. Fütûh el-Humeydî'nin kitabı, Kahire'de eline geçen *Kitâbu Cemâhir Ensâbi'l-Yemen ve Esmâ'i Mülûkihâ* adlı kitaplar.

5. Edebî Bilgiler

İbnü'l-Adîm Kur'ân, hadis, fıkıh ilimlerinin yanında tarih ve edebiyat alanında da ciddi başarılarla imza atmıştır. Hatta dönemin en güzide edebiyatçıları arasında gösterilen İbnü'l-Adîm, *Tezkiretü İbnü'l-Adîm* adlı

eseri ile bu alandaki başarısını zirveye taşımıştır. Eser eski Arap edebiyatı ve temsilcileri hakkında detaylı bilgiler nakletmiştir (Sevim, 1982: 9). İbnü'l-Adîm'in bu edebî yönünü *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eserinde de görmekteyiz. Müellif övgülerini, eleştirilerini, sevinçlerini ve üzüntülerini hep şiirlerle tasvir etmiştir. Bu anlatımları naklederken sadece şiir uzmanları olan akran ve çağdaş şairlerin rivayetlerinden yararlanmamış aynı zamanda birçok kaynaktaki şiirlerden de bahsetmiştir. Örneğin; Antakya bölümü: "Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed el-Bekrî'nin *Mu'cemü Me'sta'cem* adlı kitabında der ki: "İçerisinde Arap şairlerinin mekanlarla ilgili yazdığı şiirler bulunmaktadır," gibi aktarımlar yapmış ancak şiirin ne olduğu konusunda bilgi vermemiştir. Ayrıca şehirlerdeki âlimler, şairler ve ariflerden de bahsetmiştir. Bunlardan bahsederken yer ve konum, kelimelerin telaffuzu gibi konularda şairlerin rivayetlerinden yararlanmıştır. İbnü'l-Adîm şu şairlerin rivayetlerinden yararlanmıştır: Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Ali el-Mağribî (İbnü'l-Adîm, 1988: 350)³, Ebû Bekir es-Sanevberî (İbnü'l-Adîm, 1988: 349, 351-356, 413, 415, 416)⁴, el-Velîd b. Ubeyd el-Buhterî (İbnü'l-Adîm, 1988: 272)⁵, Hamdân b. Yûsuf b. Muhammed el-Bâbî ed-Darîr (İbnü'l-Adîm, 1988: 273)⁶, Abdullah Muhammed b. Nasr el-Kayserânî (İbnü'l-Adîm, 1988: 273)⁷, el-Vesâni (İbnü'l-Adîm, 1988: 57)⁸, Ebû er-Rebî' Süleyman b. Yenyamân b. Ebi'l-Ceyş b. Yenyamân el-İrbilî (İbnü'l-Adîm, 1988: 150)⁹, Ebû Nasr Mansûr b. el-Müslim b. Ebi'l-Harceyn el-Halebî (İbnü'l-Adîm, 1988: 349)¹⁰, Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdullah b. Süleyman el-Maarrî (İbnü'l-Adîm, 1988: 353)¹¹, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Sinân (İbnü'l-Adîm, 1988: 58)¹², İbn Şuneynîr diye bilinen Ebu'l-Muzaffer b. Muhammed b. Muhammed el-Vâsitî (İbnü'l-Adîm, 1988: 59)¹³, İmruülkays (İbnü'l-Adîm, 1988: 146, 271)¹⁴, Ebû Tayyib el-Mütenebbî (İbnü'l-Adîm, 1988: 183, 242)¹⁵, Ebû İsa Sâlih b. Muhammed b. İsmâîl b.

³ Nesir şeklindedir. Şair divanında Kuveyk nehri hakkında bilgi vermiştir.

⁴ Nesir şeklindedir. Beyitleri ile Cevşen ve Benkûsa dağına, Kuveyk nehrini methetmiştir.

⁵ Nesir şeklindedir. Tartara kelimesi hakkında; bana şair el-Velîd b. Ubeyd el-Buhterî buranın Menbic'e bitişik Batartal denilen bir köy olduğunu söylemiştir.

⁶ Nesir şeklindedir. "(Şair) Butnân vadisini ve Cubbûl'e varıncaya kadar Altın nehrin etrafında bulunan köyleri tasvir etmekte, el-Melikû'z-Zâhir'i de methetmektedir.

⁷ el-Kayserânî Buzâa hakkında bazı beyitleri söylediği nakledilmiştir.

⁸ Şiir şeklindedir. el-Vesâni, İbn Ebî Üsâme'yi hicvettiği kasidesinde Kuveyk nehri üzerinde Bâbu's-Selâmet kapısını zikretmiştir.

⁹ Nesir şeklindedir. Hama'yı anlatmıştır.

¹⁰ Nesir şeklindedir. Avcân'ı anlatmıştır.

¹¹ Nesir şeklindedir. Kuveyk nehrini anlatmıştır.

¹² Şiir şeklindedir. Halep'i anlatmıştır.

¹³ Şiir şeklindedir. Halep'i anlatmıştır.

¹⁴ Nesir şeklindedir. İmruülkays Râiyye adlı kasidesinde Hama, Şeyzer, Tâzif ve Butâletâl'den bahsetmiştir.

¹⁵ Şiir şeklindedir. Hades olayı ve Tarsus'u anlatmıştır.

Sâlih b. Ali el-Hâşimî (İbnü'l-Adîm, 1988: 272)¹⁶, Ebu'l-Fevâris b. Ebi'l-Ferec el-Büzâ'î (İbnü'l-Adîm, 1988: 421)¹⁷, Mehâsin b. İsmâîl b. Ali eş-Şevâ (İbnü'l-Adîm, 1988: 417)¹⁸, Sâlim b. el-Mühezzeb (İbnü'l-Adîm, 1988: 145)¹⁹, Müeyyidüddeve Üsâme (İbnü'l-Adîm, 1988: 145-146)²⁰, İshâk el-Mevsilî (İbnü'l-Adîm, 1988: 267)²¹, Ebû Nasr el-Menâzî (İbnü'l-Adîm, 1988: 269)²², Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Halef en-Nasrûye (İbnü'l-Adîm, 1988: 436)²³, Ebû Firâs el-Hâris b. Saîd b. Hamdân (İbnü'l-Adîm, 1988: 439)²⁴, el-Latîf Ali b. Sinân es-Serrâc (İbnü'l-Adîm, 1988: 417)²⁵.

6. Eserin İçeriği

Eserin merkezinde Suriye'nin en önemli şehri Halep oluşturmaktadır. Halep dördüncü iklimde (bölge) yer almaktadır. Bu yedi bölge içerisinde en faziletli, havası en temiz ve suyu en lezzetli olanın burası olduğu söylenmektedir. Şam'ın merkezinde yer alan en iyi bölgedir. Şehrin binaları, çarşıları ve caddeleri halen ayakta. H. 351/962 yılında Rumların eline geçmesi ile Halep halkı Rumlara, yetiştirdikleri (hasat ettikleri) ürünlerden vergi vermiştir. Bu vergi ödeme şekli (koşulları ve işleri iyi olmasa da) hâlâ aralarında ateşkes varmış gibi devam etmektedir. Mahsullerin 1/20'lik kısmı vergi kapsamındadır. İbn Havkal, Rumların H. 351/962 yılında fethettikleri yerleri tahrip ettiklerini söylemiş ve fethedilen yerlerin her yıl ödeyeceği vergiler hakkında bilgi vermiştir. Karuveyu's-Seyfi, Halep halkının her yıl Rumlara vergi vereceği kararını almıştı (İbnü'l-Adîm, 1988: 66-68).

Şam şehri, beş ordudan oluşmaktadır. Bunlar başkent ordusu Halep gibidir. Bunlar: Kinnesrîn, Hıms, Cilk, Ürdün ve Filistin. Peygamberler bu beş ordunun içine bereket tohumu ekmıştır. Yine Peygamberlerin tamamı bu şehirleri geleceğin mukaddes şehirleri arasında zikretmişlerdir. Ayrıca Yüce Allah (cc.) Fırat'tan Arîş'e kadar olan bütün Şam'ı mübarek kılmıştır (İbnü'l-Adîm, 1988: 42-44). Halep stratejik açıdan önemli bir noktada olması ile yapılacak cihadın kapısı, orduların ve askerlerin toplanma yeri haline gelmiştir. Halep şehri ile ilgili mimari yapısı, kapıları, geçmişteki

¹⁶ Nesir şeklindedir. Halep'in çevresinde bulunan piknik ve dinlenme yerlerinin yakılmasından bahsetmiştir.

¹⁷ Nesir şeklindedir. Sem'ân manastırı hakkında bir kaside yazmıştır.

¹⁸ Nesir şeklindedir. Sem'ân dağı ile ilgili bir kaside yazmıştır.

¹⁹ Şiir şeklindedir. Ebu'l-Mekârim Müslim b. Kureys'in Şeyzer'e saldırısının başarısız olması ile bir beyiti mevcuttur.

²⁰ Nesir şeklindedir. Şeyzer'i vasfetmiştir.

²¹ Nesir şeklindedir. Azâz'ı anlatmıştır.

²² Nesir şeklindedir. el-Bâb ve Buzâa'yı anlatmıştır.

²³ Nesir şeklindedir. Halep ve Bişr'i anlatmıştır.

²⁴ Nesir şeklindedir. Lükâm dağı hakkında beyitler söylemiştir.

²⁵ Müellif sadece şairin yazdığı beyitleri okuduğunu nakletmiş ve beyitleri dile getirmemiştir.

durumu, değişen ve değişmeyen kısımları hakkında detaylı bilgiler *Bugyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*'te mevcuttur.

Eser'de, Halep'e bağlı surlar ve kalelerden bahsedilmiştir. Bunlar arasında Ermeni Joscelin tarafından inşa ve imar edilen Bâşir tepesi de vardı. Bâşir tepesinde yerleşenlerin hepsi Ermeni'dir (İbnü'l-Adîm, 1988: 322). Yine zikredilen Joscelin'in yaptırdığı surlarla çevrili bir kale de Ayntâb'tı. Ayntâb, Nûreddîn Mahmud b. Zengî tarafından fethedilmiş yerlerden biridir. Nitekim o kendi adamlarını, mühimmatlarını buraya yerleştirmiş ise de şehri surlarla çevirmiş ve imar ederek kendisinden sonra oğluna teslim etmiştir (İbnü'l-Adîm, 1988: 323). Halep'e bağlı bir diğer kale şimdiki Ayntâb'ın ilçesi olan Râvendân (Araban)'dır. Yüksek bir tepede inşa edilmiş küçük bir kaledir. Buraya ne bir mancınık ne de bir ok ulaşabilir. Kurulduğu dağın yamacında küçük sık ağaçlıklar bulunmaktadır. Bu özelliklerinden ötürü bölgedeki en güçlü kalelerden biridir (İbnü'l-Adîm, 1988: 324). Halep'e bağlı diğer bir kale Merzubân idi. Asıl adı el-Berseman'dır. Duvarları yıkık bir kalesi bulunmaktadır. Büyük bir köy olup halkı zimmet ehlinde Ermenilerdir (İbnü'l-Adîm, 1988: 325). Halep'e bağlı diğer bir kale Behesni (Besni)'dir. Surlarla çevrili, iyi korunaklı bir kaledir. Burada Ermeniler ve Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Burada her şey boldur. Behesni'de kadı, hatip ve minber bulunmaktadır. Şehrin etrafı bol su ve güzel bahçelerle çevrilidir. Tam olarak Rum-İslâm diyarının sınırında yer almaktadır (İbnü'l-Adîm, 1988: 326). Halep'e bağlı diğer iki kale de eş-Şuğur ve Bekâs'dır. Bunlar Doğu Halep civarında bulunan iki güçlü kaledir. Eş-Şuğur kalesi küçük bir kale olup Bekâs kalesi yakınlarındadır. Aralarında bir köprü bulunmaktadır. İki kale de "el-Urnat" nehrinin kenarında yer alır. Halep'e bağlı diğer bir kale de Berzûye'dir. Güçlü duvarlarla yapılmış korunaklı bir kaledir. İnsanlar bu özelliğini örnek göstererek kalenin güzelliği hakkında şöyle der: "Sanki Berzûye gibi korunmuş!". Halep'e bağlı diğer bir kale Arbesûs'dır. Şam dağlarında kurulmuş bir şehir olduğundan bahsedilir. Bazıları da Rum diyarında kurulduğunu söyler. Müellif, Şam dağlarında kurulduğu kesin olmadığından Arbesûs'tan bahsetmeyi geciktirdiğini ifade eder (İbnü'l-Adîm, 1988: 327-330).

Eserde nehirler hakkında da malumat mevcuttur. Fırat, Seyhan, Ceyhan nehirlerinin Cennet Nehirleri olduğu yönünde hâdisler mevcuttur. Bu üç nehir Halep şehrinin fazileti nedeniyle özellik kazanmıştır. Bu faziletle ilgili hiçbir şehir bu özelliğe hâiz olmamıştır. Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc'ın *Sahih* kitabında Ebû Hureyre'den (ra.) Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindedir (Sahih-i Müslim, 8/149)." Bu üç nehir Halep vilayeti

içerisindedir. Nil nehri bunların dışındadır (İbnü'l-Adîm, 1988: 381). Yine Ubeydullah b. Ömer-Abdullah b. Yûsuf-Abdullah b. Ca'fer, (...), Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in (sav.) şöyle buyurduğunu nakleder: "*Nil, Seyhan, Ceyhan ve Fırat cennetin nehirlerdendir.*" Fakat Abdullah b. Ca'fer'in rivayetinde bu dört nehirden başka Dicle de vardır (İbnü'l-Adîm, 1988: 382). Sadece bu nehirlerden bahsetmemiş aynı zamanda Halep (Kuveyk), Âsi ve Beradâ nehirlerinden de bahsetmiştir. Nehirlerin kaynağı ve hayat verdiği topraklar hakkında tarihi, coğrafi ve iktisadi malumatlar vermiştir.

Göller, yeryüzünde geniş bir yer kaplarlar ve denize benzerler. Akan nehirlerle hiçbir ilişkileri yoktur. Halep'te bulunan göllerden bazıları şunlardır: Efâmiye, Bağrâ ve Anzanit. İbnü'l-Adîm, Halep'e bağlı dağlar ile köyler hakkında da bilgi verilmiştir. Sonrasındaysa çevresinde bulunanlardan bahsedilmiştir. Yer ve konum itibariyle dağlar çevresinde birçok köy, ova, maden kaynakları, tarlalar ve bunlara hayat veren su kaynaklarını barındırmaktadır. Halep'e bağlı dağlar şunlardır: Cevşen, Benkûsa, Sem'ân, A'lâ, Sümmâk, Tur, Ehass, Uleymoğulları dağı, Bişr, Bersâyâ, Esved, Lükâm (Amanos) ve Kel dağı.

Eserde Menbic, Kinnesrîn, Antakya, Tarsus, Hama, Missîsa, Ezine, Bağrâs, Kefertâb (Hamevî, 1956: 534), Azâz, Ayn Zerba, Ma'arratu Mısrîn, Hades, Şeyzer ve Maraş gibi daha birçok şehrin coğrafyası, tarihi, iktisadi ve mimari yapıları hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Siffîn'in konumu ve Siffîn hadisesi, Halep bölgesine yerleşen Arap kabileleri, kıyamet alametleri ve bu bölgede meydana gelen tılsımlar ve tuhaflıklardan bahsedilmektedir. Bilhassa tarihî olayları Şam memleketlerinden başlayarak Arap ve Müslümanların dönemlerinde geçirdiği merhaleleri iyi bir şekilde anlatmasından dolayı kütüphanelerde önemli bir yere sahiptir (Hassan, 1951: 29) Ayrıca Abbâsi ve Fâtîmî halifeleri ile sultan, vezir, emîr ve kadılar hakkında bilgiler mevcuttur (İbnü'l-Adîm, 1988: 39-591).

SONUÇ

İbnü'l-Adîm'in, Irak Belh ekolü çerçevesinde yazdığı eseriyle klasik tarihî coğrafya yazım çizgisini koruduğu söylenebilir. Müellif eserin ilk cildinde şehir tarihçiliği açısından önemli bilgiler vermiş ve bilgileri râvilerle desteklemiştir. Bu, bilgilerin tutarlılıklarını da göz ardı etmeye çalıştığı gözükse de tarihteki eleştiri mekanizması salt doğru bilgi anlayışına karşı bir çizgi çizmeye çalıştığı ifade edilebilir. Böylelikle bu eser özelinde tenkit sürecinin işlevsel hale gelmesi ile bilgilerin güvenilirliğinin artırıldığını da söylemek mümkün olacaktır.

İbnü'l-Adîm yaşadığı coğrafyadan yola çıkarak edindiği şehir tarihçiliği anlayışını fonksiyonel biçimde sürece yaymıştır. Nitekim eserde verdiği siyasi, kültürel ve coğrafi bilgilerin yanı sıra edebî kişiliği ve günümüze ulaşmayan birçok kaynağa yer vermesi çok yönlü fonksiyonel bir yapıya sahip olduğunun en büyük göstergesi olmuştur. Eserde uygulanan bu metotla,

1. Kronolojik tespit ve tutarlılık
2. Coğrafi terim ve isimlerin yazımındaki imlânın önemi
3. Eserde verilen kaynakların zaman zaman eleştirisi, çalışma üzerinde yeni tespitlere ulaşmasında katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak İbnü'l-Adîm'in *Bugyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb* adlı eseri bölgenin tarihini, coğrafi koşullarını, iktisadi yapısını, inanç ve kültürünü anlamada Ortaçağ İslâm tarihine ışık tutacak niteliğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle eserin diğer ciltlerinin de incelenmesi saha araştırmalarına büyük bir destek sağlayacak ve boşluğu doldurabilecektir.

KAYNAKÇA

Brockelmann, C. (1937). *GAL*. Volume I, Supplementband.

Çelebi, K. (2007). *Keşfu'z-Zunûn*. (Çev.). Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Sayfa | 1817

De Meynard, B. (1884). *Extraits Du Dictionnaire Biographique De Kemal Ed-Dîn, Recueil Des Historiens Des Croisades Historiens Orientaux*. Volume III, 691-732.

Derenbourg, H. (1889). *Ousâma b. Mounkîdh, La Vie d'Ousâma*. *Publications de L'école Des Langues Orientales Vivantes* 2(12), 569-585.

Guo, L. (1998). *Early Mamluk Syrian historiography, Al-Yünîni's Dhayl Mir'at al-zamân*. Volume I, Leiden: Brill.

Günaltay, M. Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları*. Samsun: Endülüs Yayınları.

Hasan b. Ahmed b. Mühellebî (2006). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. (Thk.). Teysir Halef, Dimaşk: Tekvin Yayınları.

Hassan, S. (1951). *İbnü'l Adîm*. Cilt I, Dimâşk.

İbn Havkal (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*. (Çev.). Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

İbnü'l Adîm (1988). *Bugyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*. Cilt I. (Thk.). Süheyl Zekkâr, Beyrut: Dârü'l-Fikr.

- Kramer, J. H. (1979). Mukattam. *MEB Ansiklopedisi*. Cilt VIII, 568-569.
- Lewis, B. (1953). Three Biographies from Kamal Ad-Din. *Fuat Köprülü Armağanı*. İstanbul.
- Mallet, A. (2014). *Medieval Muslim Historians and the Franks in the Levant*. Volume II, Leiden.
- Muhammed, b. Şâkir el-Kütübî. (1973). *Fevâtü'l-Vefeyât*. Cilt III, (Nşr.). İhsan Abbâs, Beyrut.
- Öngören, R. (2004). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *DİA*. Cilt XIX, 441-448.
- Sauvaget, J. (1933). Extraits du Bugyat at Talab d'Ibn al-Adim. *REI*. Volume VII, 393-409.
- Sevim, A. (1976). *Bugyat at-Talab fî Târîh Halab: Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (1982). *Biyografilerle Selçuklu Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (1996). İbnü'l-Adîm'in Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb Adlı Eserin Yayınları Hakkında. *Bellekten* 61(227), 73-80.
- Sevim, A. (1999). İbnü'l Adîm. *DİA*. Cilt XX, 478-479.
- Sevim, A. (2014). *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sezgin, F. (2010). İbnü'l-Münâdî. *GAS*. 5/2, Frankfurt, 207.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul.
- Takiyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî (1934-1973). *Kitabü's-Sülûk li M'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Cilt I-II, (Nşr.). Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire.
- Üçok, B. (1979). *İslâm Tarihi Emevîler Abbasîler*. Ankara: MEB Yayınları.
- Yâkût el-Hamevî (ty.). *Mu'cemü'l-Üdebâ*. Cilt XVI, Mısır.
- Yakut el-Hamevî. (1956). *Mucemü'l-Buldan*. Cilt IV, Tahran: Wüstenfeld Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: İbnü'l-Adîm, Ukaylî kabilesinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Küçük yaştan itibaren Kudüs, Dimâşk, Irak ve Hicaz gibi bölgelere giderek önemli âlimlerden ders almıştır. Bu ilimlerle dönemin en önemli âlimleri arasında gösterilen İbnü'l-Adîm, aynı zamanda Şâdbaht ve Hallâviyye medreselerinde müderrislik yaparak birçok âlimin yetişmesine katkı sağlamıştır. Eyyûbîler döneminin kilit şahsiyetlerinden biri olması ve üstlendiği elçilik görevi ile elde ettiği bilgiler yazdığı eserlerin hamurunu oluşturmuştur. Ataları gibi devlet adamı olmasının yanında iyi bir tarihçi, hafız, muhaddis ve edebiyatçı gibi çok yönlü bir kişiliğe sahip olan İbnü'l-Adîm, bu özelliğini eserlerine de yansıtmıştır. Müellifin birçok eseri olmasına rağmen en ünlü ve önemlisi *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eseridir. *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eser şehir tarihçiliğinin en güzide örneklerinden biridir. İbnü'l-Adîm, eseri kaleme alırken Hatib el-Bağdâdî'nin

Tarihu Bağdâd, İbn Asâkir'in *Tarihu Medinetü'l-Dımaşk* adlı eserleri örnek almıştır. Eser klasik tarih anlayışına göre yazılmıştır. Klasik tarih anlayışına sahip yazarlar gibi İbnü'l-Adîm de Dünya'yı yedi bölgeye ayırmaktadır. Bu anlayış tarih literâtüründe Irak ve Belh ekolü olarak yer almaktadır. Bu ekollere göre anlayış oluşturan müelliflerin en çok Batlamyus'un *Coğrafya* adlı eserinin etkisini altında kaldıklarını hissettirmektedir. İbnü'l-Adîm'in kaleme aldığı *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eserin birinci cildinde Batlamyus'un anlayışı çerçevesinde oluşturulan Irak ekolüne bağlı olduğu saptanmaktadır. Eserin giriş kısmı hem Bağdatlı olması hem de Irak ekolüne bağlı olması sebebi ile eser Halep eksenli işlenmektedir. Ayrıca ifade edilen yedi bölge anlayışına göre, Halep ve çevresi Dünya'nın merkezi kabul edilen dördüncü bölgede yer almaktadır. Eser, Halep ile başlar. Ardından Kınnesrîn, Antakya, Menbic, Rusâfe Hişâm, Hunâsıra, Bâlis, Sermîn, Kefertâb, Efâmiyye, Şeyzer, Hama, Tarsus, Hârûniye, Payas, Eyas, Maraş, Hades, Malatya, Ayntâb gibi şehirler hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca Şam'ın faziletleri, Şam Denizi, nehirler, göller ve Halep'e bağlı kaleler hakkında bilgiler yer almaktadır. Verilen bilgiler sadece tarihi değil aynı zamanda coğrafî, ekonomik, kültürel ve dinî gibi birçok disiplini bünyesinde barındırmaktadır. Hatta eserin mekân anlayışını ön planda tutarak bilgi vermesi tarihin bütünlük anlayışından bağımsız olamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. İbnü'l-Adîm eser içerisinde anlattığı tarihi olayları açık ve anlaşılır bir şekilde anlatmaktadır. Bu eserin büyük önem arz etmesinin nedenidir. Ayrıca İslâm ve Arap âlemini, Halep ve Şam dönemini anlatan en iyi kitap olması da diğer bir önemli noktasını oluşturmaktadır. Eserin birçok özeti yer almaktadır. Bunlar: Abûzer Ahmed b. İbrahim Halebî'nin *Künuzu'z-Zeheb fî Tarihi Haleb*, Muhammed b. İbrahim b. Yusuf el-Hanbelî'nin *Dürrü'l-Habeb fî Tarihi A'yânı Haleb*, İbn Hatîb'in *ed-Dürrü'l-muntehab fî (tekmileti) Târîhi Haleb*, Sıbt İbnü'l-Acemî'nin *Künûzü'z-Zeheb ve İbnü's-Şihne'nin Nüzhetü'n-nevâzir fî Ravzî'l-menâzir*.

EXTENDED ABSTRACT: Ibn al-Adim is one of the important figures of the tribe from Uqaylid. He took lessons from important scholars from a young age by going to regions such as Jerusalem, Damascus, Iraq and Hejaz. Ibn al-Adim, who is shown among the most important scholars of the period with these sciences, also contributed to the training of many scholars by working as a professor in Sadbaht and Hallaviyya madrasahs. Being one of the key figures of the Ayyubids period and the information he gained through his mission as an ambassador, he formed the dough of the works that he wrote. Ibn al-Adim, who had a versatile personality such as a good historian, hafiz, muhaddis, and man of letters, reflected this feature in his works besides being a statesman like his ancestors. The most famous and important one is *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab* although the author has many works. The work called *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab* is one of the most outstanding examples of urban historiography. Ibn al-Adim took the works of Hatib el-Baghdadi's *Tarikh Baghdad* and Ibn Asakir's *Tarikh Medinet el-Dimask* as an example while writing the work. The work was written according to the classical understanding of history. Also Ibn al-Adim divides the world into seven regions like writers with a classical understanding of history.

This understanding takes its place in the history literature as the İraqi and Belh school. According to these schools, it is felt that the authors who have created the concept are mostly under the influence of Ptolemy's work called Geography. In the first volume of the work called *Bughyat at-Talab fi Tarikh Halab*, written by Ibn al-Adim, it is determined that he is connected to the İraqi school, which was formed within the framework of Ptolemy's concept. The work is processed in the Aleppo axis with reason of the fact that the introduction part of the work is both from Baghdad and connected to the İraqi school. Additionally, Aleppo and its surroundings are located in the fourth region, which is considered the center of the world according to the concept of seven regions. The work begins with Aleppo. Then, it gives information about cities such as Kinnesrin, Antakya, Manbij, Rusafe Hisam, Hunasıra, Balis, Sermin, Kefertab, Efamiyye, Şeyzer, Hama, Tarsus, Haruniye, Payas, Eyas, Maras, Hades, Malatya, Ayntab. Also information takes place in about the virtues of Damascus, the Damascus Sea, rivers, lakes and the fortresses of Aleppo. The information given encompasses not only history, but also many disciplines such as geographical, economic, cultural and religious. Furthermore, the fact that the work gives information by keeping the understanding of space in the foreground clearly reveals that history cannot be independent from the understanding of integrity. Ibn al-Adim describes the historical events that he narrated in the work in a clear and understandable way. This is why this work presents great importance. In addition, it constitutes another important point that it is the best book describing the Islamic and Arab world, the period of Aleppo and Damascus. There are many summaries of the work. These are: Ebu Zer Ahmed b. Ibrahim Halabi's *Kunuz ez-Zeheb fi Tarikh Halab*, Muhammad b. Ibrahim b. Yusuf al-Hanbali's *Durr el-Habeb fi Tarikh Ayanı Halab*, Ibn Hatib's *ed-Durru'l-muntehab fi (tekmileti) Tarikh Halab*, Sibte Ibn al-Acem's *Kunuz ez-Zeheb* and Ibn as-Sine's *Nuzhet en-nevazir fi Ravz al-menazir*.